

Ticaret Performansı Ölçümlerine Çok Boyutlu Bir Yaklaşım: Seçilmiş Ülke ve Sektörlere İlişkin Karşılaştırmalı Analizler

A Multidimensional Approach to the Measurements of Trade Performance: Comparative Analyses on Selected Countries and Sectors

Mehmet DEMİRAL¹

Harun BAL²

ÖZET

Bu çalışma, geleneksel ve yeni yaklaşımda hesaplanan hacim ve değişim göstergelerini kullanarak, altı yükselen sanayi ekonomisi (Brezilya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Meksika, Türkiye) ve Rusya'nın ticaret performansları karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu kapsamda, gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete en fazla paya sahip olduğu altı sektörde toplulaştırılan sanayiler için ihracat, ithalat, ticaret dengesi, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ile ürün ve piyasa farklılaştırması göstergeleri 2014 yılı için sunulmaktadır. Sonrasında, sırasıyla rekabetçilik, coğrafi ve ürün uzmanlaşma yapıları ile uyum göstergeleri, 2010-2014 dönemi için yüzde değişimleri dikkate alarak karşılaştırılmaktadır. Son olarak, seçilen ülkelerin toplulaştırılmış mal ticareti korelasyon endekslerini kullanarak ticari rekabetçilik ve ortaklık potansiyelleri tartışılmaktadır. Veriler, ülkelerin performanslarının farklı sektörlerde ve aynı sektörde farklı göstergeler bakımından değiştiğini göstermektedir. Türkiye düşük teknolojlili ve emek yoğun tekstil sektöründe en iyi performans göstergelerine sahip olmakla birlikte, orta teknolojlili ve sermaye yoğun ulaşım araçları sektöründe de gelişme göstermektedir. Türkiye, tekstil sektöründe en çok Çin ve Hindistan; ulaşım araçlarında ise Meksika ve Güney Afrika ile rekabet etmek durumundadır. Rusya ile Türkiye arasındaki düşük ticari korelasyon, farklı sektörlerde uzmanlaşmış bu iki ülkeyi potansiyel ticaret ortağı yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret performansı, yükselen sanayi ekonomileri (YSE), sektörel analiz, Türkiye.

ABSTRACT

This study comparatively analyzes trade performances of six emerging industrial economies (Brazil, India, China, South Africa, Mexico, and Turkey) and Russia using volume and change indicators measured with the conventional and new approaches.

Within this context, the indicators of export, import, trade balance and revealed comparative advantages together with the product and market diversification for aggregated six sectors that developing countries mostly have highest shares in the world trade are presented for the year 2014. Afterwards, for the competitiveness, geographic and product specialization, and adaptation indicators are compared respectively, for 2010 - 2014 period considering percentage changes. Finally, the study discusses trade competitiveness and partnership potentials using the countries' trade correlation indexes. The data sets show that performances of selected countries vary over sectors and different indicators in the same sector. Although having better performance indicators in textiles, as low-tech and labor-intensive sectors, Turkey has been progressing in transport equipment sector that is relatively medium-tech and capital intensive. Turkey is seen subject to compete mostly with China and India in the textiles, and Mexico and South Africa in the transport equipment sector. The low correlations of the bilateral trade between Russia and Turkey reveal that these countries are potential trade partners since they have specialized in unrelated sectors.

Keywords: Trade performance, emerging industrial economies (EIE), sectoral analysis, Turkey.

¹ Yar.Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, mdemiral@nigde.edu.tr

² Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, harunbal@cu.edu.tr

1. Giriş

Özellikle 1980 sonrası dönemde hız kazanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak uluslararası taşıma, ulaştırma ve iletişim maliyetlerinin düşmesi ile ticaret önündeki tarife ve tarife dışı engellerin azalması süreci birlikte gelişmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, dışa açılarak ihracata dayalı sanayileşme politikalarına yönelen birçok gelişmekte olan ülke (GOÜ)'nin küresel ticarete katkıları artmaktadır. Bu GOÜ'lerden bazıları, 1990'lı yıllarla birlikte dış ticaret ve ihracat performansları bakımından hızlı sanayileşme süreçleriyle dikkat çekmektedir. Bu ülkeleri UNIDO (2013: 17) 'yükselen sanayi ekonomileri' (YSE'ler) olarak adlandırmaktadır.

Çalışmada UNIDO (2013: 17)'nin güncel sınıflandırmasına göre altı YSE (Brezilya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Meksika ve Türkiye) ile aynı sınıflandırmada 'sanayileşmiş ülkeler' grubunda yer almakla birlikte, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları temelinde gelişen ihracat yapısıyla dikkat çeken Rusya incelenmektedir. Küresel ticarete önemli bir paya sahip olan bu yedi ülke (BRICSMT)'nin farklı karakteristiklere sahip olması, yapılan karşılaştırmaların daha net ortaya konulmasını sağlamaktadır. Bu ülkelerin (özellikle BRIC), farklı konular üzerine yapılan daha önceki çalışmalarda da sıklıkla incelendiği görülmektedir (örn. IBRC, 2013; Cooper, 2006). Ancak daha önceki çalışmalarda yoğun olarak tek tek ülkeler için geleneksel yöntemlerin kullanıldığı ve karşılıklı rekabet yapılarının ihmal edildiği görülmektedir. Ayrıca yaygın olarak toplulaştırılmış ticaret verileri üzerinden yapılan bu çalışmalarda, toplulaştırma yanlılığı ortaya çıkabilmekte ve sektörel dinamikler kaybolabilmektedir. Literatürdeki bu boşluktan yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada hem geleneksel hem de yeni performans ve rekabetçilik göstergeleri bakımından sektörel ve verilerin elde edilebilirliğine bağlı olarak, güncel bir karşılaştırma yapılmaktadır.

Bu kapsamda çalışmada ilk olarak göstergelerin hesaplama yöntemi tanıtıldıktan sonra YSE'ler için önemli olan i) tekstil, ii) kimyasallar, iii) elektriksiz makineler, iv) bilişim/elektronik tüketim malları v) ulaşım araçları ve vi) madencilik/mineraller sektörlerine ilişkin 2014 yılı için ihracat ve ithalattaki payı ile ticaret dengesi ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeksi gibi geleneksel ticaret ve ihracat performans göstergeleri sunulmaktadır. Ardından yine 2014 yılı için ITC (2015)'nin ihracatta performans ve rekabetçilikte yeni bakış açısına bağlı olarak hesapladığı piyasa ve ürün farklılaştırması endeksleri sunulmaktadır. Bu yeni anlayışta 2010 yılından 2014 yılına yüzde değişim göstergeleri ile hesaplanan rekabetçilik etkisi, ilk coğrafi ve ürün uzmanlaşması ile uyum etkisi endeksleri sunulmaktadır. Son olarak ülkelerin karşılıklı rekabet yapıları ticari uzmanlaşma ve korelasyon endeksleri yardımıyla ortaya konulmaktadır. Çalışma ulaşılan özet bulguların ve Türkiye ekonomisine ilişkin önerilerin sunulduğu sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

2. Teorik Çerçeve: Ticaret Performans Göstergeleri

Geleneksel ticaret teorileri ülkeleri belirli sektörlerde uzmanlaşmaya yöneltmesine rağmen, ampirik bulgular ülkelerin gelir düzeyleri arttıkça sektörel yoğunlaşmanın

azaldığını ve mal farklılaştırmasının arttığını ortaya koymaktadır. Buna göre, ürün farklılaşması ve kalite gelişimi ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında gösterilmektedir. Ürün farklılaştırması ile ekonomik gelişme arasındaki yüksek korelasyon, gelişmiş ülkelerin geniş aralıkta bir mal dizisi üretmesine karşın, GOÜ'lerin az sayıda ve belirli mallarda yoğunlaşması biçiminde kendini göstermektedir (Rodrik, 2007: 9-15).

Bunun yanında ülkelerin ne ihraç ettiği, yani ihracatın sektörel dağılımı da önemli olmaktadır. Hausmann ve Klinger (2006)'in bulgularına göre birbirleriyle ilişkisiz az sayıda malda uzmanlaşmış ülkelerde, bu sektörlerden diğer sektörlere bir katkı olmayacak ya da çok az olacaktır. Ayrıca bu sektörlerin gereklilikleri farklı olacağından birine yönelik politikalar diğerini olumlu etkilemediği gibi olumsuz da etkileyebilecektir. Sonuç olarak mevcut yazındaki çalışmalarda ülkelerin gelir seviyeleri arttıkça sektörel yoğunlaşmaların azaldığı ve üretimin farklılaştığı görülmektedir (Rodrik, 2007: 9).

1990'lı yıllarla birlikte GOÜ'lerin küresel ticaret ve ihracat payındaki artış hız kazanmış ve küresel ticaretin seyrinde rekabet ve işbirliği bakımından yapısal değişimler yaşanmıştır (IMF, 2011). Bu kapsamda dikkat çeken bir gelişme Çin'in ihracatındaki yüksek artışlardır. Çin'in bu yayılmacı etkisinin diğer yükselen sanayi ekonomilerine (YSE) etkilerini inceleyen çalışmalarda (örn. Lall ve Albaladejo, 2004; Venables ve Yueh, 2006; Eichengreen vd. 2007; Wood ve Mayer, 2010) Çin'in etkilerinin net olmadığı; sektörlere, ülkelere ve zamana göre farklılaştığı; diğer ülkelerin üretim, istihdam ve ihracat içeriğinin belirleyici olduğuna dikkat çekilmektedir. Sonuç olarak Çin faktörünün diğer ülkelere olan etkilerinin rekabet ve tamamlayıcılık kapsamında iki farklı yönde geliştiği görülmektedir.

Bazı çalışmalarda ülkelerin firmalar gibi küresel bir rekabet yapısında yer almadığı; uluslararası rekabetin nasıl ölçüleceği, açıklanacağı ve yorumlanacağı konusunda bir fikir birliği olmadığı ve iktisadi mantığının zayıf olduğu ortaya konulmaktadır (örn. Daniels, 1991; Krugman, 1994; Davies ve Ellis, 2000; Smit, 2010). Bu düşünceden hareketle çalışmada, ülkelerin doğrudan rekabet yapıları yerine onların karşılaştırmalı avantajları ve riskleri, hem geleneksel hem de yeni bakış açılarında yapılan analizlerle belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Geleneksel Yaklaşım: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Ticaret ve özellikle ihracat performans göstergeleri olarak, ihracat miktarı ve içeriği, kişi başına ihracat, ticaret dengesi, ticaret hadleri, ülkelerin dünya piyasalarındaki payı ve katma değer içeriği gibi çok sayıda değişken, hem hacim hem de büyüme oranları üzerinden ele alınmaktadır. Bununla birlikte, ülkelerin avantaj durumlarının karşılaştırılmasında en yaygın kullanılan yöntem geleneksel açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) endeksleridir. Geleneksel ticaret teorilerine göre ticaret öncesi nispi fiyat farklılıkları ülkelerin ticaret avantajını belirlemektedir. Balassa (1965, 1986), ise ülkelerin karşılaştırmalı avantajlarının, onların gözlenebilen mevcut ticaret verilerinden yararlanarak hesaplanan AKÜ endeksi ile belirlenebileceğini ortaya koymuştur. Bu

endekisle Balassa, ülkeler arasında karşılaştırmalı avantajların nedenine inmeden görünen bir avantaj farkı olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Balassa'nın ilk AKÜ endeksi, bir ülkenin bir mal ya da sektördeki ihracatının toplam ihracatı içindeki payının diğer ülkelerinki ile karşılaştırılmasına dayanmaktadır:

$$AKÜ = \frac{X_{ij} / X_{it}}{X_{nj} / X_{nt}} = \frac{X_{ij} / X_{nj}}{X_{it} / X_{nt}} \quad (1)$$

Burada; X ihracatı, i ülkeyi, j malı (veya sektörü), t mal ya da sektör grubunu ve n ülke grubunu göstermektedir. AKÜ endeksi 1 den büyük ise o ülkenin incelenen sanayide açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe ve 1 den küçük ise açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu anlaşılmaktadır. AKÜ endeksinin 1 e eşit olması ise ülkelerin eşit karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olarak rekabetin de fazla olduğuna işaret etmektedir (Seymen ve Şimşek, 2006: 40).

Balassa'nın AKÜ endeksi temelde, aynı sektörde ihracat yapan bir ülke grubuyla ilgili olarak söz konusu ülkelerin standartlaştırılmış ihracat paylarını ölçmektedir. Literatürde Balassa'nın AKÜ endeksi üzerinde lehte ve aleyhte tartışmalar devam etmesine rağmen, bu endeks (ve türevleri), ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini belirlemede halen en yaygın kullanılan ölçüm durumundadır. Literatürdeki çok sayıdaki ampirik çalışmada, ele alınan ülkelerin güçlü sektörlerinin belirlenmesinde Balassa'nın AKÜ endeksi kullanıldığı görülmektedir (Bhattacharyya, 2011: 23).

2.2. Yeni Yaklaşımlar: Ticari Performans Karşılaştırmalarında Yeni Göstergeler

Dış ticarete performans göstergelerinde piyasa seçimi ve hakimiyeti, değişen küresel ticaret dinamiklerine uyum sağlayabilme, küresel krizlere karşı kırılganlıklardan korunabilme, ticaret hadlerini lehine çevirebilme, piyasa ve ürün farklılaştırma yeteneği, ihracat içerikleri ve kalite merdiveni gibi çok sayıda gösterge belirleyici olmaktadır (Rodrik, 2007; ITC, 2014; WTO, 2014). Bu yeni bakış açılarına dikkat çeken Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), en geniş ve ayrıntılı uluslararası ticaret verilerine sahip UN-COMTRADE (2015) verilerini kullanarak, sektörel ticaret akımları üzerinde ülke ve ürün rekabetçiliğini ortaya koyan endeksler yayınlamaktadır (ITC, 2014). Verilerin kapsamı ve hesaplanması şu şekildedir.

i) Ürün farklılaştırması (ÜF): Piyasa farklılaştırılmasını veren endeks, 'ürün' ya da 'sektör' bazında hesaplanan *Herfindahl* endeksinin tersi olmakta ve şu şekilde hesaplanmaktadır (ITC, 2014):

$$ÜF(X_{ds}^t) = \frac{1}{HIP_{ds}^t}; \quad HIP_{ds}^t = \text{Herfindahl endeksi} = \sum_{p=1}^{np_s} \left(\frac{X_{dp,s}^t}{X_{ds}^t} \right)^2 \quad (2)$$

Burada $X_{dp,s}^t$, t yılında d ülkesinin p malı ihracatını; X_{ds}^t , d ülkesinin s sektöründeki tüm mallara ilişkin ihracatını ve X_{dp}^t / X_{ds}^t , d ülkesinin s sektörüne ilişkin toplam

ihracatı içinde p ürününün payını göstermektedir. Elde edilen değer, 0 ile $+\infty$ arasında değişmektedir. Değer büyüdükçe ihracatta sektör ya da ürün farklılaştırması ve dolayısıyla ülkenin rekabet seviyesi artmaktadır.

Mal Farklılaştırması endeksi nispeten az seviyedeki faaliyetlere karşı hassas olmadığından sektörel çalışmalara uygundur. Örneğin ihracat bileşenleri makine ve tekstil gibi temel sektörlerde farklılaşma seviyesini ortaya koyarken aynı sektördeki mal düzeyindeki analizlerde etkinlik ortaya koyamamaktadır. Yani bu gösterge petrol fiyatlarındaki artışın otomotiv ve tekstil ihracatında farklılaşma seviyesinin getireceği faydaları ortaya koyabilirken, otomotiv sektöründe benzinli/elektrikli ya da küçük/büyük olarak farklılaştırmanın faydalarını nispeten ortaya koyamamaktadır.

ii) Piyasa farklılaştırması (PF): İhracat yaptığı piyasaları farklılaştıran ülkeler, belirli piyasalara yoğunlaşmış ülkelere kıyasla, bu piyasalardan kaynaklı olumsuz şokların etkisinden daha az zarar görmektedir (WTO, 2014). Örneğin Türkiye'nin, ihracatında Avrupa Birliği piyasasında yoğunlaşması nedeniyle, AB ülkelerinde yaşanan herhangi bir talep şokunun Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin özellikle MENA ülkeleri ya da Rusya gibi yeni piyasalara girmesi AB piyasasına bağıllığını ve riski azaltacaktır¹. Piyasa farklılaştırması endeksi, piyasa yoğunlaşmasını veren *Herfindahl* endeksinin tersi olarak şu biçimde hesaplanmaktadır (ITC, 2014):

$$PF(X_{ds}^t) = \frac{1}{HIM_{ds}^t}; \quad HIM_{ds}^t = \text{Herfindahl endeksi} = \sum_{p=1}^{m_s} \left(\frac{X_{dm,s}^t}{X_{ds}^t} \right)^2 \quad (3)$$

Burada $X_{dm,s}^t$, s sektöründeki mallara ilişkin olarak t yılında d ülkesinin m piyasasına ihracatını; X_{ds}^t , d ülkesinin s sektöründeki tüm mallara ilişkin ihracatını ve $X_{dm,s}^t / X_{ds}^t$, d ülkesinin s sektöründeki tüm mallarına ilişkin toplam ihracatı içinde m piyasasının payını göstermektedir. Elde edilen değer, 0 ile $+\infty$ arasında değer almaktadır. Değer büyüdükçe faaliyette bulunan piyasa sayısı artmakta ve piyasalara özgü olası şoklara karşı kırılabilirlik azalarak ülkenin rekabet gücü artmaktadır.

iii) Rekabetçilik etkisi (RE, %): Bu endeks bir ülkenin dünya ihracat piyasası payındaki nispi değişim oranını, dolayısıyla seçilen sektörde dünya payındaki dönemsel

¹ Örneğin, 2015 yılı sonlarına doğru Türkiye ile Rusya arasında uçak düşürme krizinin ardından yaşanan siyasi sorunlar, iki ülkenin belirli sektörlerde ve karşılıklı piyasalarında aşırı yoğunlaşmış ticareti nedeniyle ciddi ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir. Şöyle ki, Türkiye'nin basit imalat sanayileri ile gıda ihracatında ve doğal gaz gibi enerji yoğun ithalatında Rusya piyasasına aşırı yoğunlaşmış olması nedeniyle gelişen karşılıklı ticari bağımlılık, iki ülke arasındaki siyasi sorunu ciddi ekonomik sorunlara dönüştürmüştür. Bu sorunun ardından, Türkiye, üretime temel girdi sağlayan enerji ithalatını; Rusya ise özellikle gıda ithalatını başka piyasalara kaydırmaya çalışarak her iki ülke de ticarete karşılıklı aşırı bağımlılığını azaltacak önlemlere başvurmuşlardır.

olarak yüzde rekabetçilik değişimini göstermektedir. Rekabetçilik etkisi şu şekilde hesaplanmaktadır (ITC, 2014):

$$RE = \sum_j \left(\frac{X_{djs}^t}{X_{js}^t} - \frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} \right) \left(\frac{X_{js}^{t_0}}{X_{ws}^{t_0}} \right) \quad (4)$$

Burada, t_0 ilk yıl (2008) iken, t sonraki yani cari (2012) yıldır. d incelenen ülke, j partner ülke, s ise seçilmiş sektördür. X ler ise yine ihracatları göstermektedir. $(X_{djs}^t / X_{js}^t) - (X_{djs}^{t_0} / X_{js}^{t_0})$ ifadesi ülkelerin, partner ülkelerin piyasalarına ilişkin ihracat payındaki değişimi gösterirken; $X_{js}^{t_0} / X_{ws}^{t_0}$, dünya ithalatında partner ülkelerin ilk paylarını göstermektedir. Yüzde olarak $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değerler alan bu değişkenin pozitif olması, incelenen sektörde ülkenin artan rekabet gücüne bağlı olarak piyasa kazancına işaret etmektedir.

iv) İlk coğrafi uzmanlaşma (İCU, %): İlk coğrafi uzmanlaşma endeksi, dünya piyasasında nispi değişme miktarını göstermektedir. Bu endeks yurtiçi ihracatçıların dinamik piyasalardaki ilk uzmanlaşmalarına ilişkin olarak kazançlarını göstermektedir. Endeks şu şekilde hesaplanmaktadır (ITC, 2014):

$$İCU = \sum_j \frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} \left(\frac{X_{js}^t}{X_{ws}^t} - \frac{X_{js}^{t_0}}{X_{ws}^{t_0}} \right) \quad (5)$$

Burada, t_0 ve t sırasıyla ilk ve sonraki yılı göstermektedir. d , incelenen ülkeyi, j partner ülkeyi, s ise seçilen sektörü ve X 'ler ihracatı göstermektedir (X_s : s sektörüne ilişkin dünya ihracatı). $X_{djs}^{t_0} / X_{js}^{t_0}$, incelenen ülkenin partner ülke piyasasındaki (ithalatında) ilk payını, $(X_{js}^t / X_{ws}^t) - (X_{js}^{t_0} / X_{ws}^{t_0})$ ise, partner ülkenin dünya ithalatı içindeki ithalat payındaki değişimi göstermektedir. Yüzde olarak $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değerler almaktadır. Eğer incelenen ülke dönem başlangıcında dinamik piyasalarda iyi bir pozisyon almışsa toplam etki (dünya ithalatında partner ülkenin paylarındaki değişimlerin ağırlıklı ortalaması) yani endeks pozitif olacaktır.

v) İlk ürün uzmanlaşması (İÜU, %): İlk ürün uzmanlaşma endeksi, dünya piyasası payındaki nispi değişme miktarını göstermektedir. Bu endeks dinamik talep tarafından belirlenen malların yurtiçi arzında ilk sektörel uzmanlaşmaya ilişkin olarak kayıp ve kazançları ortaya koymaktadır. Endeks şu şekilde hesaplanmaktadır (ITC, 2014):

$$İÜU = \sum_j \left(\frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} - \frac{X_{dj}^{t_0}}{X_j^{t_0}} \right) \left(\frac{X_{js}^t}{X_w^t} - \frac{X_{js}^{t_0}}{X_w^{t_0}} \right) \quad (6)$$

Burada, t_0 ve t sırasıyla ilk ve sonraki yılı göstermektedir. d , incelenen ülkeyi, j partner ülkeyi, s ise seçilen sektörü ve X ler ihracatı göstermektedir (X_s : s sektörüne ilişkin dünya ihracatı). $(X_{djs}^{t_0} / X_{js}^{t_0}) - (X_{dj}^{t_0} / X_j^{t_0})$ ifadesi incelenen ülkenin, ticari partnerlerinin ithalat piyasasındaki s sektörüne ilişkin ilk payı ile tüm sektörlerdeki toplam payı arasındaki farkı gösterirken $(X_{js}^t / X_w^t) - (X_{js}^{t_0} / X_w^{t_0})$, tüm dünya ithalat piyasasında j ülkesinin ihracat payındaki değişimi göstermektedir. Yüzde olarak $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değerler almaktadır. Eğer incelenen ülkenin herhangi bir piyasadaki ihracat payı artarken (azalırken), ticari partner piyasasına ilişkin olarak incelenen sektör ihracatında da bir artış (azalış) görülürse ilk ürün uzmanlaşma endeksi pozitif olacaktır. Farklı yönlerde bir hareket ise negatif değere neden olacaktır. Eğer incelenen ülke dönem başlangıcında dinamik ürünlerde iyi bir pozisyon almışsa toplam etki yani endeks pozitif olacaktır.

vi) Uyum etkisi (UE, %): Uyum etkisi endeksi, dünya piyasası payındaki nispi değişme miktarını göstermektedir. Bu endeks bir ülkenin dünya ya da partner ülke piyasasındaki talep değişimleri karşısında ihracat arzını adapte edebilme yeteneğini göstermektedir. Şu formül ile hesaplanmaktadır (ITC, 2014):

$$UE = \sum_j \left(\frac{X_{djs}^t}{X_{js}^t} - \frac{X_{djs}^{t_0}}{X_{js}^{t_0}} \right) \left(\frac{X_{js}^t}{X_w^t} - \frac{X_{js}^{t_0}}{X_w^{t_0}} \right) \quad (7)$$

Burada, yine t_0 ve t sırasıyla ilk (2008) ve sonraki yani cari (2012) yılı göstermektedir. d incelenen ülkeyi, j partner ülkeyi, s seçilen sektörü, w ihracat yapan tüm ülkeler setini ve X ihracatı göstermektedir.

Yüzde olarak $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değerler almaktadır. İncelenen ülkenin ihracat piyasası büyürken (küçülürken) yani partner ülkede ithalat talebi artarken (azalırken), ülkenin piyasa payı da artıyorsa (azalıyorsa) endeks pozitif olacaktır. Aksi durumda, yani bir sektöre ilişkin olarak ülkenin ihracat pazarı küçülürken (büyürken), ülkenin piyasa payı artıyorsa (azalıyorsa) endeks negatif olacaktır.

3. İhracat Performansı Karşılaştırmalı Analiz Bulguları

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda endeksler aşağıda izleyen tablolarda sunulmuştur. İncelenen sektörlerle ilişkin olarak Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (*Standard International Trade Classification-SITC*), 3. Revizyon 3 haneli düzeyde (bkz. UN, 2015) hesaplamalar ve toplulaştırmalar yapılmıştır.

Aşağıda Tablo 1'in ilk kısmında 2014 yılına ilişkin öncelikle, tekstil sanayisinin Türkiye'nin toplam ihracatındaki payının (%7) diğer ülkelerden yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sektördeki ithalatın, toplam ithalat içindeki payının da yüksek olması (%2) en genel anlamıyla endüstri-içi ticaret (EİT) yapısına işaret etmektedir.

Nispi ticaret dengesi değerlerine bakıldığında, tekstil sektöründe Hindistan, Çin ve Türkiye dışında diğer ülkelerin net ithalatçı olduğu görülmektedir. Çin'in (%72) ve Hindistan'ın (%64) bu sektörde net ticari fazlaları Türkiye'nin değerinin (%26) oldukça üzerindedir. Tekstil sektöründe, Çin'in dünya toplam ihracatındaki yüksek payı (%37), bu sektörü diğer GOÜ'ler için daha rekabetçi yapmaktadır. UN-COMTRADE (2015) SITC 3. Revizyon 1 haneli sınıflandırmalı verilerine göre, 2014 yılı için, tekstil ve türevleri sektörü Türkiye'nin en yüksek net ticari fazlaya sahip olduğu sektör gruplarıdır ve bu sektörde Çin'in AB piyasasındaki payı da artmaktadır. Bu durum, Türkiye için, rekabet baskısını daha da önemli hale getirmektedir.

Tablo 1: Tekstil Sektörüne İlişkin Ticaret Performans Göstergeleri

	Brzl.	Rusya	Hind.	Çin	G.Afr.	Meks.	Türkiye	
Ülke ihracatında payı, %	0	0	5	4	0	0	7	
2014 Endeks Değeri	Ülke ithalatında pay, %	1	1	0	0	1	2	
	Nispi ticaret dengesi, %	-66	-79	64	72	-53	-43	27
	Dünya ihracatında payı, %	0,29	0,15	5,99	36,59	0,13	0,84	4,10
		(33)	(46)	(2)	(1)	(48)	(20)	(6)
	Açık karş. üstn. (AKÜ) end.	0,48	0,07	1,87	2,53	0,45	0,59	2,89
	Ürün farklılaştırması	40	53	48	82	69	17	29
		(17)	(13)	(16)	(5)	(8)	(50)	(33)
Piyasa farklılaştırması	8	8	17	28	14	2	28	
	(49)	(50)	(11)	(2)	(14)	(119)	(1)	
2010-2014 Değişim, %	Rekabetçilik etkisi	-4,96	8,68	2,42	1,19	-1,39	1,45	2,67
		(98)	(22)	(41)	(50)	(72)	(47)	(40)
	İlk coğrafi uzmanlaşma	-2,21	-0,70	0,51	0,50	-0,58	0,09	-0,32
		(119)	(77)	(35)	(36)	(72)	(52)	(66)
	İlk ürün uzmanlaşması	-0,43	0,91	-1,83	0,86	2,40	0,90	0,95
	(76)	(40)	(96)	(42)	(23)	(41)	(38)	
Uyum etkisi	0,62	3,07	1,85	0,87	-4,66	-1,12	-0,77	
	(47)	(30)	(36)	(42)	(117)	(93)	(83)	

Not: Parantez içindeki rakam, sektörde ihracat yapan 130 ülke sıralamasındaki yerini göstermektedir. Tekstil için SITC (3. Revizyon, 3 haneli) sektör kodları: 651-659. Sektör kod açıklamaları için bkz. UN, 2015.

Kaynak: ITC (2015), Trade Competitiveness Map. <http://www.intracen.org/> verilerinden derlenmiş; UN-COMTRADE (2015), <http://comtrade.un.org/db/> verilerinden hesaplanmıştır.

Tabloda, 1'den büyük açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) endeks değerleri dikkate alındığında, tekstil sektöründe en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerin sırasıyla Türkiye (2,89), Çin (2,53) ve Hindistan (1,87) olduğu görülmektedir. Ürün farklılaştırması değerlerine göre, tekstil sektöründe Çin (82)'in ve nispeten Güney Afrika (69)'nın mallarını farklılaştırılarak sektörel şoklara karşı daha dirençli oldukları görülmektedir. Buna karşın özellikle Meksika (17) ve Türkiye (29)'nin, tekstil sektöründe belirli ürün gruplarında uzmanlaşma ve yoğunlaşmanın fazla olması nedeniyle, kırılgan bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Piyasa farklılaştırması bakımından ise son yıllardaki ikili ticarete, Avrupa Piyasalarının yanında özellikle Türk

Cumhuriyetlerine ve Orta Doğu ülkelerine tekstil ihracatını (ve diğer ihracat kalemlerini) geliştirerek küresel piyasa yayılımını artıran (İTKİP, 2014; UN-COMTRADE, 2015) Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'yi beklendiği üzere Çin takip etmektedir. Çin'in bu sektörde (ve başka birçok sektörde) küresel yayılcı eğilimi dikkat çekmektedir. Bu sonuca göre, incelenen ülkeler kapsamında tekstil sektöründe Çin mallarıyla küresel olarak en çok rekabet etmek durumunda olan ülke Türkiye'dir.

Tablo 1'in ikinci kısmında ise ülkelerin 2010 yılından 2014 yılına ilişkin yüzde değişim endeksleri görülmektedir. Buna göre rekabetçilik etkisi bakımından Brezilya (%-4,96) ve Güney Afrika (%-1,39)'nın rekabet gücündeki azalışlar ile Rusya (%8,68), Türkiye (%2,67) ve Hindistan (%2,42)'in rekabet gücündeki artışların birlikte geliştiği görülmektedir. Çin, Hindistan ve Türkiye'nin uluslararası tekstil ihracatındaki ağırlıklarına (sırasıyla, %36,59; %5,99 ve %4,10) karşın, rekabetçilik etkisi bakımından 130 ülke içinde sırasıyla 50., 41. ve 40. sıralarda olmaları dolaylı olarak yine tekstil sektöründeki küresel rekabetin şiddetini ortaya koymaktadır. Emek yoğun olan bu sektör halen GOÜ'lerin temel ihracat sektörlerini oluşturmaktadır.

İlk coğrafi uzmanlaşma endeksine göre Hindistan (%0,51), Çin (%0,50) ve kısmen de olsa Meksika (%0,09) dışındaki diğer ülkelerin dinamik piyasalarda iyi bir yer edinmediği görülmektedir. Buna göre Türkiye'nin, piyasa farklılaştırması bakımından nispeten geniş yayılımına karşın, başlangıçta (2010) coğrafi olarak piyasa seçimini etkin bir biçimde yapmadığı anlaşılmaktadır. UN-COMTRADE (2015) verilerine göre bu gelişmede, birçok sektörde olduğu gibi tekstilde de AB piyasalarına yönelmenin etkisi görülmektedir. Bu gelişme, Avrupa Birliği ile oluşturulan Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine olumlu ve olumsuz etkileri kapsamında yapılan çalışmaları da artırmaktadır (tartışmalar için bkz. Soyak, 2005; Yıldırım ve Dura, 2007; Togan, 2012). İlk ürün uzmanlaşma endekslerine bakıldığında, Hindistan (%-1,83) ve Brezilya (%-0,43) dışında diğer ülkelerin dönem başlangıcında (2010) dinamik ürünlerde nispeten iyi bir pozisyon aldıkları görülmektedir. Bu gelişme, farklı bir yaklaşımda yine tekstil sektöründe Çin ile Türkiye başta olmak üzere birçok ülke için rekabetinin şiddetli olduğuna (olacağına) işaret etmektedir.

Tablo 1'de son olarak uyum etkisi incelendiğinde Rusya (3,07)'nin yüksek değeri dikkat çekmektedir. Onu sırasıyla Hindistan (1,85) ve Çin (0,87) izlemektedir. Buna göre bu üç ülke, ürün farklılaştırması sayesinde, faaliyet gösterdikleri ihracat piyasalarına ilişkin olarak sektörde bir talep değişmesine, incelenen diğer ülkelere kıyasla, daha hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmişlerdir.

Farklı sektörler için toplu sonuçlar aşağıda izleyen tablolarda sunulmaktadır. Özellikle Türkiye örneğinde ülkelere ilişkin ayırıcı özellikler, karşılaştırmalı olarak belirtilmekle birlikte, yukarıda tekstil sektörüne ilişkin yapılan ayrıntılı açıklamalara gidilmemektedir. Ayrıca genel bulgular sonuç kısmında özetlenmektedir.

Tablo 2: Kimyasallar Sektörüne İlişkin Ticaret Performans Göstergeleri

	Brzl.	Rusya	Hind.	Çin	G.Afr.	Meks.	Türkiye	
2014 endeks Değeri	Ülke ihracatında payı, %	6	5	12	6	8	4	7
	Ülke ithalatında payı, %	21	14	11	10	11	12	14
	Nispi tic. dengesi, %	-52	-21	-12	-12	-21	-47	-50
	Dünya ihracatında payı, %	0,70 (28)	1,24 (20)	1,87 (18)	7,48 (3)	0,36 (34)	0,85 (26)	0,55 (32)
	AKÜ Endeksi	0,84	1,77	0,88	0,83	1,09	0,65	0,61
	Ürün farklılaştırması	57 (10)	29 (23)	20 (35)	106 (1)	62 (6)	61 (8)	61 (7)
	Piyasa farklılaştırması	13 (34)	23 (4)	22 (6)	24 (2)	24 (3)	4 (115)	32 (1)
2010-2014 değişim, %	Rekabetçilik etkisi	-2,80 (109)	0,50 (77)	6,76 (30)	5,67 (35)	-0,59 (92)	1,57 (64)	5,0 (37)
	İlk coğrafi uzmanlaşma	0,30 (100)	0,95 (75)	1,26 (58)	0,21 (107)	1,27 (57)	0,17 (109)	1,15 (63)
	İlk ürün uzmanlaşması	0,30 (77)	-1,22 (119)	-0,75 (11)	0,30 (78)	-0,78 (113)	1,37 (46)	1,56 (41)
	Uyum etkisi	-0,37 (79)	2,87 (35)	-1,18 (109)	-0,55 (87)	-0,81 (97)	-0,74 (93)	-3,43 (138)

Not: Parantez içindeki rakam, sektörde ihracat yapan 159 ülke sıralamasındaki yerini göstermektedir. Kimyasallar için SITC (3. Rev. 3 haneli) sektör kodları: 232, 266-267, 511-516, 522-525, 531-533, 541-542, 553-554, 562, 571-575, 579, 581-583, 591-593, 597-598, 621, 625, 629. Sektör kod açıklamaları için bkz. UN, 2015.

Kaynak: ITC (2015), Trade Competitiveness Map. <http://www.intracen.org/> verilerinden derlenmiş; UN-COMTRADE (2015), <http://comtrade.un.org/db/> verilerinden hesaplanmıştır.

Kimyasallar sektörü, incelenen sektörler içinde Türkiye'nin net ticaret açığı (%50) ile faaliyet gösterdiği sanayi gurupları arasındadır. Bilgi ve inovasyon faaliyetlerinin yoğun görüldüğü ve genellikle sanayileşmiş ülkelerde yoğunlaşan kimyasallar sektöründe Hindistan, Çin, Rusya ve G. Afrika'nın net açıklarının az olması bu sektörlerde de YSE'lerin ağırlığının arttığını ortaya koymaktadır. Dünya ihracatındaki payları, ürün ve piyasa farklılaştırması ile birlikte değerlendirildiğinde emek-yoğun faktör donanımı yapısına rağmen özellikle Çin'in bu gelişimi, geleneksel ticaret teorilerinin önermelerine uymamaktadır. Bu sektörde Rusya ve G. Afrika açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, ürün farklılaştırması bakımından Çin'in 159 ülke içinde ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin net ticaret açığı verdiği sektörlerden bir diğeri Tablo 3'te görülen 'elektriksiz makineler' imalat sanayileridir. Türkiye'nin ticari rekabet göstergelerinin yine bu sektörde de Çin'e kıyasla kötü bir durumda olduğu görülmektedir. Bu sektörde yedi ülke içinde, küresel piyasalardaki yüksek payı (%12,13) ile birlikte dış ticaret fazlası veren (%23) ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe (1,36) sahip tek ülke Çin'dir. Türkiye'nin bu sektörde, coğrafi uzmanlaşma endeksi bakımından küresel

piyasalarda iyi bir konum alamadığı ve uyum etkisi bakımından ihracat piyasasındaki talep değişmelerine yeterince adapte olamadığı görülmektedir.

Tablo 3: Elektriksiz Makineler Sektörüne İlişkin Ticaret Performans Göstergeleri

	Brzl.	Rusya	Hind.	Çin	G.Afr.	Meks.	Türkiye	
2014 endeksi	Ülke ihracatında payı, %	6	1	4	8	7	9	7
	Ülke ithalatında payı, %	13	16	5	6	12	13	10
	Nispi tic. dengesi, %	-35	-72	-26	23	-30	-17	-40
	Dünya ihracatında payı, %	0,89 (25)	0,47 (30)	0,93 (24)	12,13 (2)	0,40 (33)	2,41 (10)	0,70 (27)
	AKÜ Endeksi	0,47	0,83	0,44	1,36	0,57	0,62	0,92
	Ürün farklılaştırması	30 (40)	14 (87)	61 (12)	80 (4)	11 (96)	37 (31)	45 (24)
	Piyasa farklılaştırması	9 (57)	12 (37)	23 (5)	22 (7)	17 (15)	1 (146)	10 (10)
	Rekabetçilik etkisi	-1,72 (92)	3,40 (51)	5,22 (40)	5,04 (41)	-3,13 (98)	0,35 (72)	5,50 (38)
	İlk coğrafi uzmanlaşma	0,91 (50)	-0,99 (127)	0,78 (54)	0,25 (78)	1,36 (41)	3,02 (13)	0,13 (85)
	İlk ürün uzmanlaşması	-0,74 (108)	-0,51 (102)	0,01 (89)	0,02 (86)	1,40 (56)	-0,28 (99)	2,05 (39)
2010-2014 değişim, %	Uyum etkisi	0,55 (39)	1,03 (32)	1,11 (31)	-0,15 (60)	-2,04 (88)	0,27 (47)	-3,77 (104)

Not: Parantez içindeki rakam, sektörde ihracat yapan 150 ülke sıralamasındaki yerini göstermektedir. Elektriksiz makineler için SITC (3. Rev. 3 haneli) sektör kodları: 711-714, 716-718, 721-728, 731-735, 737, 741-749. Sektör kod açıklamaları için bkz. UN, 2015.

Kaynak: ITC (2015), Trade Competitiveness Map. <http://www.intracen.org/> verilerinden derlenmiş; UN-COMTRADE (2015), <http://comtrade.un.org/db/> verilerinden hesaplanmıştır.

Seçilen ülkeler içinde Çin ile Meksika'nın rekabetçi yapılarının dikkat çektiği bir sektör Tablo 4'te görülen 'bilişim teknolojileri ve elektronik tüketim malları' imalat sanayileridir. Bu iki ülke dışında diğer ülkeler net ticari açıyla faaliyet göstermektedir. Bu durum AKÜ endekslerine de yansımıştır. Ürün ve piyasa farklılaştırması bakımından G. Afrika'nın nispeten iyi performans göstermesine rağmen dünya ihracatındaki payının düşük olması (%0,12), rekabetin yoğun olarak Meksika ile Çin arasında yaşanmakta olduğunu göstermektedir. Ancak Meksika, birçok sektörde olduğu gibi, bu sektörde de tek piyasaya (ABD piyasası) yoğunlaştığından, bu piyasadaki talep şoklarına karşı hassas bir yapıya sahip olmaktadır.

Tablo 4: Bilişim/Elektronik Tüketim Malları Sektörüne İlişkin Ticaret Performans Göstergeleri

	Brzl.	Rusya	Hind.	Çin	G.Afr.	Meks.	Türk.	
2014 endeksi	Ülke ihracatında payı, %	0	0	0	21	1	15	1
	Ülke ithalatında pay, %	6	7	5	3	7	11	4
	Nispi tic. dengesi, %	-90	-71	-81	76	-67	14	-65
	Dünya ihracatında payı, %	0,06 (46)	0,29 (29)	0,22 (31)	42,29 (1)	0,12 (39)	5,25 (3)	0,20 (34)
	AKÜ Endeksi	0,30	0,34	0,87	1,89	0,37	1,92	0,30
	Ürün farklılaştırması	12 (16)	10 (30)	9 (39)	8 (52)	12 (20)	9 (45)	2 (119)
	Piyasa farklılaştırması	10 (32)	3 (94)	14 (12)	8 (50)	16 (7)	1 (120)	11 (27)
2010-2014 değişim, %	Rekabetçilik etkisi	-12,67 (112)	39,68 (20)	-5,82 (101)	1,31 (69)	5,17 (56)	-0,86 (80)	9,65 (45)
	İlk coğrafi uzmanlaşma	-3,22 (120)	1,20 (29)	-0,10 (55)	0,75 (31)	3,00 (17)	-0,45 (75)	-1,34 (109)
	İlk ürün uzmanlaşması	0,77 (58)	-5,80 (124)	2,31 (35)	0,33 (66)	1,36 (48)	0,05 (70)	-4,37 (115)
	Uyum etkisi	1,90 (29)	4,96 (18)	-1,62 (59)	0,59 (37)	0,30 (41)	-0,04 (44)	-3,34 (85)

Not: Parantez içindeki rakam, sektörde ihracat yapan 128 ülke sıralamasındaki yerini göstermektedir. Bilişim Teknolojileri-Elektronik Tüketim Malları için SITC (3. Rev. 3 haneli) sektör kodları: 751-752, 759, 761-764, 771-776, 778. Sektör kod açıklamaları için bkz. UN, 2015.

Kaynak: ITC (2015), Trade Competitiveness Map. <http://www.intracen.org/> verilerinden derlenmiş; UN-COMTRADE (2015), <http://comtrade.un.org/db/> verilerinden hesaplanmıştır.

Fiziki ve beşeri sermaye yoğun üretim yapısına sahip olması ve küresel düzeyde diğer sektörlere inovasyon ve teknolojik taşıma etkisinin yüksek olması nedeniyle GOÜ'ler için kritik önemde olan öncü sektörlerin başında aşağıda Tablo 5'te görülen 'ulaşım araçları' sanayileri gelmektedir. Bu sektör, GOÜ'lerin emek yoğun üretim ve ihracat yapısından sermaye ve teknoloji yoğun bir yapıya geçişte aracılık üstlenen öncü bir sektördür. Türkiye'nin ihracatı içinde önemli bir yeri olan (%12) ve sanayileşme sürecinde kritik öneme sahip ulaşım ve taşıma araçları sektöründe ticari fazlasının olmaması, yoğun montaj faaliyetlerine bağlı olarak düşük yurtiçi katma değere işaret etmektedir.

Tablo 5'te görülen AKÜ endekslerine göre Meksika, Türkiye ve Güney Afrika açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, bu sektörde dünya ihracatında yaklaşık %6,5 paya sahip olan Çin'in açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahip olması dikkat çekmektedir. Bu durum, GOÜ'ler için bir yandan küresel bir fırsat iken, diğer yandan bu ülkeler için yapısal dönüşümü de zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca bu sektörde de Çin'in artan performansı yapısal dönüşümün hızlı olmasını da gerektirmektedir. Yüksek performans göstergelerine sahip Meksika'nın piyasa farklılaştırması bakımından son

sıralarda yer alması ABD gibi tek bir piyasada yoğunlaşmasından ileri gelmekte ve ABD piyasalarında meydana gelecek talep şoklarına karşı kırılganlığını artırmaktadır.

Tablo 5: Ulaşım Araçları Sanayileri Sektörlerine İlişkin Ticaret Performans Göstergeleri

	Brzl.	Rusya	Hind.	Çin	G.Afr.	Meks.	Türkiye	
2014 endeksi	Ülke ihracatında payı, %	7	0	7	4	10	22	12
	Ülke ithalatında payı, %	10	11	2	6	9	9	8
	Nispi tic. dengesi, %	-19	-76	34	-7	2	41	0
	Dünya ihracatında payı, %	0,92 (23)	0,26 (33)	1,45 (16)	6,00 (6)	0,55 (27)	5,27 (7)	1,13 (19)
	AKÜ Endeksi	0,86	0,17	0,81	0,53	1,28	2,14	1,73
	Ürün farklılaştırması	12 (22)	11 (30)	14 (16)	21 (3)	7 (72)	10 (37)	12 (26)
	Piyasa farklılaştırması	6 (53)	5 (79)	21 (1)	21 (2)	16 (10)	1 (141)	17 (8)
2010-2014 değişim, %	Rekabetçilik etkisi	-4,58 (112)	5,16 (50)	1,89 (63)	1,51 (67)	-2,20 (98)	1,11 (70)	4,14 (53)
	İlk coğrafi uzmanlaşma	-2,44 (135)	-1,58 (125)	1,35 (44)	-1,57 (124)	1,02 (53)	2,61 (23)	-1,25 (117)
	İlk ürün uzmanlaşması	-0,27 (92)	-3,91 (132)	-1,27 (109)	-1,82 (117)	1,69 (62)	3,56 (41)	0,44 (80)
	Uyum etkisi	2,53 (31)	3,41 (28)	5,65 (22)	0,86 (44)	-1,85 (81)	0,45 (51)	-2,39 (85)

Not: Parantez içindeki rakam, sektörde ihracat yapan 151 ülke sıralamasındaki yerini göstermektedir. Ulaşım araçları için SITC (3. Rev. 3 haneli) sektör kodları: 781-786, 791-793. Sektörler için bkz. UN, 2015.

Kaynak: ITC (2015), Trade Competitiveness Map. <http://www.intracen.org/> verilerinden derlenmiş; UN-COMTRADE (2015), <http://comtrade.un.org/db/> verilerinden hesaplanmıştır.

Ülkelerin ihracat performansı göstergelerinden biri de onların tarım ve madencilik gibi ilksel sektörlerle dayalı ihracatlarının toplam ihracatları içindeki payıdır. İhracatın sürdürülebilirliği, kalite gelişimi, bozulan ticaret hadleri ve ülke kurumsal yapılarını bozması gibi çok farklı bakımlardan olumsuz etkileri üzerine tartışmalar bir tarafa, çalışmadaki göstergeler bakımından aşırı sektörel uzmanlaşma önemli bir risk oluşturmaktadır. Bu durumun gözlenen bir göstergesi dünya imalat sanayi lideri olan Çin'in uluslararası ihracatta en az paya sahip olduğu sektörlerin başında 'madencilik' yani 'mineraller' sektörü gelmektedir. Aşağıda Tablo 6'da görüldüğü üzere, bu sektörde imalat sanayileri nispeten az gelişmiş Brezilya, Rusya, Hindistan ve Güney Afrika'nın yüksek paylarına rağmen Çin, Meksika ve Türkiye'de bu oranlar oldukça düşüktür. Özellikle Türkiye için mevcut oranlar ise üretim faaliyetlerinden çok rafine faaliyetlerine dayanmaktadır (EIA, 2015).

Tablo 6: Maden Sanayileri (Mineraller) Sektörüne İlişkin Ticaret Performans Göstergeleri

	Brzl.	Rusya	Hind.	Çin	G.Afr.	Meks.	Türkiye	
2014 endeksi	Ülke ihracatında payı, %	23	60	28	1	27	15	6
	Ülke ithalatında pay, %	20	2	47	26	24	8	11
	Nispi tic. dengesi, %	5	94	-40	-84	0	15	-50
	Dünya ihracatında payı, %	1,58 (24)	8,94 (1)	2,71 (11)	1,26 (28)	0,75 (32)	1,45 (25)	0,29 (53)
	AKÜ Endeksi	1,26	2,08	0,68	0,40	1,16	0,85	0,50
	Ürün farklılaştırması	4 (52)	3 (79)	3 (68)	4 (53)	9 (2)	2 (119)	6 (21)
	Piyasa farklılaştırması	8 (38)	14 (8)	17 (4)	12 (13)	11 (17)	2 (130)	15 (6)
2010-2014 değişim, %	Rekabetçilik etkisi	-4,45 (17)	-4,96 (124)	-3,13 (104)	0,13 (76)	2,05 (65)	-4,71 (120)	-0,28 (78)
	İlk coğrafi uzmanlaşma	5,81 (56)	-0,43 (142)	3,53 (81)	4,35 (73)	5,64 (61)	0,60 (128)	1,70 (108)
	İlk ürün uzmanlaşması	-3,37 (113)	-1,15 (87)	-1,18 (88)	-2,55 (108)	-9,76 (143)	1,51 (51)	-1,69 (94)
	Uyum etkisi	-2,58 (102)	4,09 (24)	1,03 (46)	-1,52 (86)	-0,26 (65)	-0,50 (67)	1,26 (45)

Not: Parantez içindeki rakam, sektörde ihracat yapan 168 ülke sıralamasındaki yerini göstermektedir. Maden Sanayileri için SITC (3. Rev. 3 haneli) sektör kodları: 272-274, 277-278, 281-298, 321-322, 325, 333-335, 342-345, 351, 667. Sektör kod açıklamaları için bkz. UN, 2015.

Kaynak: ITC (2015), Trade Competitiveness Map. <http://www.intracen.org/> verilerinden derlenmiş; UN-COMTRADE (2015), <http://comtrade.un.org/db/> verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 6'da Rusya'nın maden sanayilerinin toplam ihracat içindeki payı (%60) dikkat çekmektedir. Rusya için %94'e ulaşan net ticaret fazlası ve küresel ihracattaki %9'a yaklaşan payı bu sektörün önemini ortaya koyarken, bu büyüklükler Rusya'yı önemli tedarikçi yapmaktadır. Bu durum Rusya'nın AKÜ endeksine de yansımıştır. Bu sektörde Çin, Türkiye ve Hindistan'ın ciddi nispi ticaret açıkları dikkat çekmektedir. Ürün farklılaştırmasında G. Afrika ve piyasa farklılaştırmasında sırasıyla Hindistan, Türkiye ve Rusya nispeten başarı göstermişlerdir. Sonraki üç ülke uyum etkisinde de nispeten iyi durumdadır.

4. Ülkelerin Karşılıklı Rekabeti: Ticari Uzmanlaşma ve Korelasyon Endeksleri

Artan sanayi üretimleri ve ihracatlarıyla dikkat çeken YSE'lerin özellikle 1990'lardan itibaren küresel ihracatta artan payları bu ülkelerin uzmanlaşma ve rekabet yapılarına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda ülkelerin sektörel ihracat gelişmelerine ilişkin önemli bir konu ticaret dengesini ne kadar etkiledikleridir. Bunun için sektörel ticaret dengelerinin, yani diğer adıyla ticari uzmanlaşma seviyelerinin daha yakından incelenmesi gerekmektedir. Gerçekleşen ticaret verileri yoluyla malların üretiminde ya

da tüketiminde uzmanlaşma seviyesini ölçen ticari uzmanlaşma endeksi (TUE) şu şekilde hesaplanmaktadır (UNCTAD, 2015).

$$TUE_{ji} = \frac{X_j - M_j}{X_j^i + M_j^i} \quad (8)$$

Burada, TUE_{ji} belirli bir zaman diliminde (genellikle yıl olarak) j ülkesinin i malı için ticari uzmanlaşma endeksidir. i , mal ya da mal grubunu (sanayi); j , ülkeleri (ya da ülke grubunu); X_j^i , j ülkesinin i malı ihracatını ve M_j^i ise yine j ülkesinin i malı ithalatını göstermektedir. Net ticaret akımını (*ihracat-ithalat*) toplam mal ticareti (*ihracat+ithalat*) ile karşılaştıran bu endeksler sektörlere ilişkin normalleştirilmiş ticaret dengesi olarak bilinmektedir. -1 ile 1 arasında değişen bu endekslerin pozitif değer alması, ekonominin bu mal grubunda net ihracatçı olduğunu ve böylece bu mal grubunda uzmanlaştığını ortaya koymaktadır. Negatif değer ülkenin bu mal grubunda net ithalatçı olduğunu ve böylece tüketimde uzmanlaştığını göstermektedir. Bu endeks yeniden ihracat faaliyetlerinin neden olduğu yanlılıkları ortadan kaldırdığından ticaretçi ülkeler ile üretici ülkeleri birbirlerinden ayırabilmektedir.

TUE'ler ticari korelasyon endeksleri (TKE)'nin hesaplanmasında kullanılmaktadır. TKE'nin hesaplanması ülkelerin ihracatında rekabet durumlarını daha net olarak görebilmek için TUE'lerinin benzerliğinin ölçülmesine dayanmaktadır. Ülkelerin mal ticareti korelasyon endeksleri ile ülkelerin rekabet seviyelerinin belirlenebileceğini gösteren UNCTAD (2015), TKE'leri şu formül ile hesaplamaktadır:

$$TKE_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^n (TUE_{ji} - \overline{TUE_{ji}})(TUE_{ki} - \overline{TUE_{ki}})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (TUE_{ji} - \overline{TUE_{ji}})^2 (TUE_{ki} - \overline{TUE_{ki}})^2}} \quad (9)$$

Burada, TKE_{jk} , belirli bir zaman biriminde j ve k ülkeleri arasındaki ticari korelasyon endeksini; TUE_{ji} , j ülkesi ve i mal(lar)ı ticari uzmanlaşma endeksini; TUE_{ki} ise k ülkesi ve i malı için ticari uzmanlaşma endeksini göstermektedir. TKE'leri birbirlerine yakın olan ülkelerin, hem ihracat hem de ithalat bakımından rekabet halinde oldukları anlaşılmaktadır. -1 ile 1 arasında değerler alabilen TKE'lerin pozitif olması bu ülkelerin aynı sanayilerde net ihracatçı olduğu ve böylece küresel piyasalarda rekabet ettikleri anlamına gelmektedir. TKE'lerin negatif değer alması ise, tüketim/üretim bakımından bu ülkelerin aynı sanayilerde uzmanlaşmadığı ve böylece doğal olarak ticari partner oldukları biçiminde yorumlanmaktadır (UNCTAD, 2015). Aşağıda Tablo 7'de ülkelerin karşılıklı olarak TKE'leri, 1995 ve 2012 yılı için aynı tabloda sunulmuştur.

Tablo 7: Toplulaştırılmış Mal Ticareti Korelasyon Endeksleri

		2012						
		Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	G.AFR.	Meksika	Türkiye
1995	Brezilya	---	0,115	0,239	-0,164	0,268	0,059	0,047
	Rusya	0,121	---	-0,261	-0,312	0,306	-0,219	-0,220
	Hindistan	0,197	-0,248	---	0,306	-0,094	-0,029	0,293
	Çin	0,065	-0,163	0,399	---	-0,270	0,169	0,384
	G.Afrika	0,339	0,236	0,078	0,074	---	0,122	0,083
	Meksika	0,058	-0,028	0,114	0,242	0,178	---	0,323
	Türkiye	0,154	-0,268	0,450	0,469	0,226	0,327	---

Kaynak: UNCTAD (2015), <http://unctadstat.unctad.org/> dan derlenmiştir.

Tabloda, TKE'lerin birbirlerine yakın olmasına bağlı olarak, 1995 yılında Türkiye'nin ticaret (hem ihracat hem de ithalat) bakımından diğer ülkelerle belirgin bir şekilde rekabet halinde olduklarını söylemek güçtür. Ancak 2012 yılında Türkiye ile Meksika, Çin ve Hindistan arasında, değişen oranlarda, rekabetçi yapının arttığı görülmektedir. TKE'lerin pozitif ya da negatif olmasına göre 1995 yılında Türkiye'nin ihracatta, Rusya dışında diğer ülkeler ile rekabet halinde olduğu görülmektedir. En şiddetli rekabet ise Çin ile yaşanmaktadır. Aynı durum 2012 yılı için de geçerlidir. Bununla birlikte 1995 yılına kıyasla 2012 yılında Türkiye için özellikle Güney Afrika ve Brezilya başta olmak üzere diğer ülkeler ile rekabetçi baskılar azalmıştır. TKE, Türkiye ile Rusya'nın doğal ticari partnerler olduğuna da işaret etmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, dış ticarete rekabetçilik ve performans kapsamında, geleneksel ve yeni yaklaşımlarla, uluslararası ticarete önemli bir yere sahip olan yükselen sanayi ekonomilerinin ticaret gelişmeleri analiz edilmiştir. Hem 2014 yılı için hesaplanan büyüklükler ve karşılaştırmalı üstünlükler endeksleri hem de 2010-2014 dönemi değişim üzerinden hesaplanan endeksler ile elde edilen çok sayıda gösterge ile karşılaştırmalar yapılarak özetle şu sonuçlar elde edilmiştir:

i) Seçilen ülkelerin ticaret ve ihracat performansları farklı sektörler ve aynı sektörde farklı göstergeler bakımından değişmektedir. Bu heterojen yapı Rusya dışında diğer ülkelerin faktör donanımlarından bağımsızlaşan dinamik bir yapısal dönüşüm sürecine işaret etmektedir.

ii) Özellikle ulaşım/taşıma araçları sektörüne doğru yapısal bir gelişme görülmekle birlikte, Türkiye'de halen tekstil sektörünün ağırlığı dikkat çekmektedir. Buna göre Türkiye ulaşım/taşıma araçları sektöründe incelenen ülkelere Meksika ve G. Afrika ve tekstil sektöründe ise özellikle Çin ve Hindistan ile olmak üzere, yapısal dönüşümünde iki farklı rekabetçilikle karşı karşıya kalmaktadır. Buna göre Türkiye, bir yandan otomotive sektöründe rekabetçiliğini sağlamaya ve artırmaya çalışırken, diğer yandan tekstil ve türevleri sektöründe rekabetçi özelliğini korumak durumundadır.

iii) Türkiye'nin tekstil sektöründe de yüksek olan ithalatı dikkate alındığında, tekstil ithalatını yurtiçi mallara kaydırıcı politikalar yararlı görülmektedir. Bu durumda örneğin döviz kuru politikası bir seçenek olmakla birlikte, ithalattaki payı dikkate alındığında kısa dönemli etkisi olumsuz olabilecektir.

iv) Türkiye genel olarak Avrupa Birliği piyasasında yoğunlaşmasının ortaya çıkardığı risklerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Türk Cumhuriyetleri ve Rusya gibi piyasalara girmesi veya mevcut ticari faaliyetlerini artırması AB piyasasına yoğunlaşmasının ortaya çıkardığı riskleri azaltacaktır. Türkiye için genel olarak tüm sektörlerde, ihracat yapan firmaların, faaliyet gösterdikleri piyasalar hakkında, beklentileri de kapsayacak biçimde, daha fazla bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

v) İhracatında doğal kaynakların ağırlığı dikkat çeken Rusya ile Türkiye arasında ticari korelasyonun düşük olması, farklı sektörlerde uzmanlaşmış bu iki ülkeyi potansiyel ticaret ortağı yapmaktadır. Hem 1995 hem de 2012 yılı için geçerli olan bu durum, iki ülke arasındaki ticaret potansiyelinin, mevcut seviyesinin çok üzerinde olduğunu göstermektedir. Rusya ile yapılacak ticaret anlaşmaları gibi ticari işbirliğini artırmaya yönelik uygulamalar iki ülke arasındaki ticaret hacmini artıracaktır.

vi) Türkiye'nin Çin başta olmak üzere diğer ülkeler ile değişen oranlarda benzer sektörlerde uzmanlaştığı ve dolayısıyla rekabet halinde oldukları görülmektedir. Ayrıca tekstil ve hazır giyim sektörlerinde de Türkiye artık yine Çin başta olmak üzere çok sayıda ülke ile rekabet etmek durumundadır. Bu nedenle özellikle Meksika'nın yaptığı gibi ihracatında yapısal değişime gitmek zorunda olan Türkiye için, diğer sektörlerde olan etkileri ve Avrupa Birliği ile olan ticaret yapılarına uygun olarak ulaşım araçları (özellikle otomotiv) sektörlerinde yeni sanayileşme hamlesi gerçekleştirmek durumundadır. Bu hamle, montaj aşamalarının ötesinde üretim faaliyetlerine de başlamak ile mümkün olabilecektir. Bunun için ilgili sektörlerde dolaylı ya da doğrudan teşviklerin uygulanması gerekliliği bir kez daha kendini göstermektedir.

Bundan sonraki çalışmalarda ülke ve sektör sayısının artırılması ve alt sektörlerde ayrıştırmaya gidilmesi ile üretim ve ticaret hacminin yanında katma-değerlerin de dikkate alınması sonuçların daha net ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

Balassa, B. (1965), Trade Liberalisation and 'Revealed' Comparative Advantage. *The Manchester School of Economics and Social Studies*, 33, 99-123.

Balassa, B. (1986), Comparative Advantage in Manufactured Goods: A Reappraisal. *The Review of Economics and Statistics*, 68(2), 315-319.

- Bhattacharyya, R. (2011), Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study for India in Horticultural Products. *International Conference On Applied Economics – ICOAE 2011*. <http://kastoria.teikoz.gr/icoae2/wordpress/wp-content/uploads/2011/10/003.pdf>
- Cooper, J. (2006), Of BRICs and Brains: Comparing Russia with China, India, and Other Populous Emerging Economies. *Eurasian Geography and Economics*, 47(3), 255-284.
- Daniels, J. D. (1991), The Elusive Concept of National Competitiveness. *Business Horizons*, 34(6), 3-6.
- Davies, H. & P. Ellis (2000), Porter's Competitive Advantage of Nations: Time for the Final Judgement?. *Journal of Management Studies*, 37(8), 1189-1213.
- EIA-US Energy Information Administration (2015), <http://www.eia.gov>
- Eichengreen, R. B. & H. Tong (2007), China and the Exports of Other Asian Countries. *Review of World Economics*, 143(2), 201-226.
- Hausmann, R. & B. Klinger (2006), Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space. *Harvard University, John F. Kennedy School of Government Working Paper Series, RWP06*, <http://www.hks.harvard.edu/content/download/69156/1249434/version/1/file/128.pdf>
- IMF (2011), Changing Patterns of Global Trade. <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/061511.pdf>
- IBRC (2013), U.S. and Indiana Trade Patterns with the BRICS Countries and Other (Often Overlooked) Emerging Markets. <http://www.ibrc.indiana.edu/studies/BRICS2013.pdf>
- ITC (2014), <http://legacy.intracen.org/appli/TradeCom/Documents/TradeCompMap-Trade%20Performance%20Index-Technical%20Notes-EN.pdf>
- ITC (2015), Trade Competitiveness Map. <http://legacy.intracen.org>.
- İTKİP (2014), Tekstil Sektörü İhracat Performans Değerlendirmesi: 2014 Ocak-Mart, İstanbul, İTKİP Genel Sekreterliği, <http://www.itkib.org.tr/>.
- Krugman, P. R. (1994), Competitiveness: A Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*, 73(2), 28-44.
- Lall, S. & M. Albaladejo (2004), China's Competitive Performance: A Threat to East Asian Manufactured Exports? *World Development*, 32(9), 1441-1466.

- Rodrik, D. (2007), Industrial Development: Some Stylized Facts and Policy Directions. UN-DESA, Industrial Development for the 21st Century: Sustainable Development Perspectives. New York: UN, 7-28.
- Seymen, D. & N. Şimşek (2006), Türkiye ile Çin'in OECD Pazarında Rekabet Gücü Karşılaştırması. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(244), 38-50.
- Smit, A. J. (2010), The Competitive Advantage of Nations: Is Porter's Diamond Framework a New Theory that Explains the International Competitiveness of Countries? *Southern African Business Review*, 14(1), 105-130.
- Soyak, A. (2005), Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Sanayi Politikası Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *TMMOB Ölçü Dergisi, Bilim ve Teknoloji Özel Sayısı*, 61-69.
- Togan, S. (2012), The EU-Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration. *MEDPRO Technical Reports*, 9. <http://www.medproforesight.eu/system/files/MEDPRO%20TR%20No%209%20WP5%20Togan.pdf>
- UN (2015), <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=14>
- UN-COMTRADE (2015), <http://comtrade.un.org/db/>
- UNCTAD (2015), UNCTADStat. <http://unctadstat.unctad.org/>
- UNIDO (2013), Country Grouping in UNIDO Statistics. https://www.unido.org/fileadmin/user_media/Services/PSD/Country_Grouping_in_UNIDO_Statistics_2013.pdf
- Venables, T. & L. Yueh (2006), The China Effect. <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/CP208.pdf>
- Wood, A. & J. Mayer (2010), Has China De-Industrialised other Developing Countries? QEH Working Paper Series, 175. <http://www3.qeh.ox.ac.uk/pdf/qehwp/qehwps175.pdf>
- WTO (2014), Connecting to Global Markets. Challenges and Opportunities: Case Studies Presented by WTO Chair-Holders, (Ed. M. Jansen, M. Sadni, J. M. Smeets), Geneva: WTO Publications. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/connecting_markets_e.htm
- Yıldırım, E. & C. Dura (2007), Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış. *Erciyes Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi*, 28, 141-177.